

REPERCUSSIONS OF GLOBAL PROBLEMS IN A GEOGRAPHIC EDUCATION

Abstract: The study has attempted to identify the importance of global geographic problems and to analyze their presence in the legal framework and a geographic and economics content in a compulsory and profiled secondary education. Conclusions and recommendations are formulated to optimize their impact on the content structure of the school course in geography and economics.

Keywords: global geographic problems, geographic education.

Authors information:

Rositsa Vladeva

Assoc. Prof. PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ r.vladeva@shu.bg

🌐 Bulgaria

Gergana Hristova

PhD Student

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ gerganahristova1982@abv.bg

🌐 Bulgaria

Цел на настоящото изследване е да се анализира същността на глобалните проблеми и да се открие тяхното място в географското образование в средното училище на примера на първи гимназиален етап. За реализиране на целта се изяснява значението на глобализацията, връзката глобализация – глобални проблеми, прави се преглед на някои аспекти на глобалното образование и връзката му с географското образование. От нормативната рамка се анализират Закона за предучилищното и училищно образование и ДОС по гражданско, интеркултурно и екологично образование.

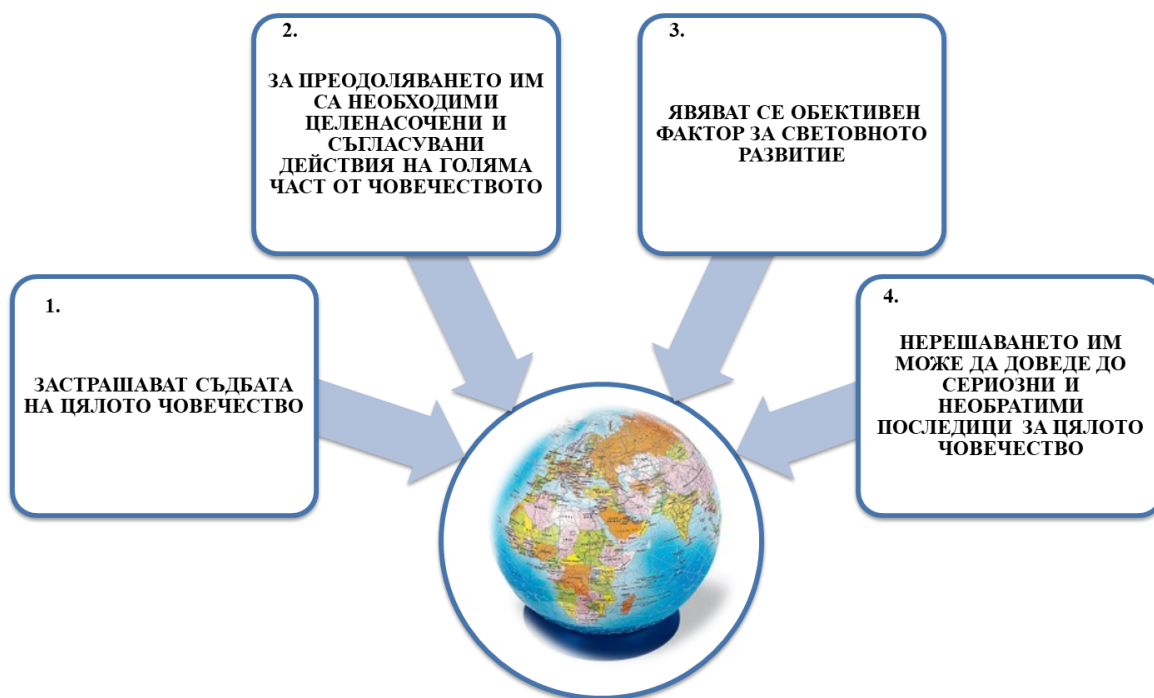
Една от съществените характеристики на съвременното развитие на обществото е неговата *глобализация*. Тя е известна като международна интеграция в широк мащаб във всички области на икономиката, културата и обществото. Би следвало процесите на глобализацията да се изследват в контекста на връзката на планетарните проблеми с някои от аспектите на икономическото и общественото битие в световен, регионален и национален аспект [3].

Предвестник на глобализацията се явяват Великите географски открития от XV-XVIII век с оглед на изследване, опознаване и интегриране на търговските маршрути между континентите Европа, Северна Америка, Азия, Африка и Австралия. От края на 90-те години на XX век до днес вследствие на навлизане на новите информационни и комуникационни технологии и засилените процеси на икономическа и политическа интеграция се наблюдава своеобразен „глобализационен бум“.

От социално-икономическа гледна точка глобализацията се характеризира с промени в икономическите структури, водещи до окрупняване на международния пазар и създаване на условия за ръст на световната икономика [5]. Това е свързано с нови аспекти в развитието на човешките ресурси, политиката и културата, които следват икономическите глобализационни тенденции.

Сред тях особено място намират *глобалните проблеми на съвременността*. По своя произход те са резултат от протичащите в съвременния свят процеси на глобализация и изпълняват ролята на движещи сили в развитието на световната система. Тъй като се пораждат при функционирането на глобалните системи и тяхното взаимодействие, те не могат да се разглеждат изолирано един от друг, а трябва да се има предвид единството и взаимозависимостта им.

Глобалните проблеми започват сериозно да тревожат международната общност от края на 60-те и началото на 70-те години на ХХ век. Те се появяват с първите тревожни констатации за деградацията на околната среда, за демографския взрив, за заплахата от изтощаване на природните ресурси и недостига на енергия и продоволствия, с растящата пропаст между бедните и богатите страни и населението в тях.

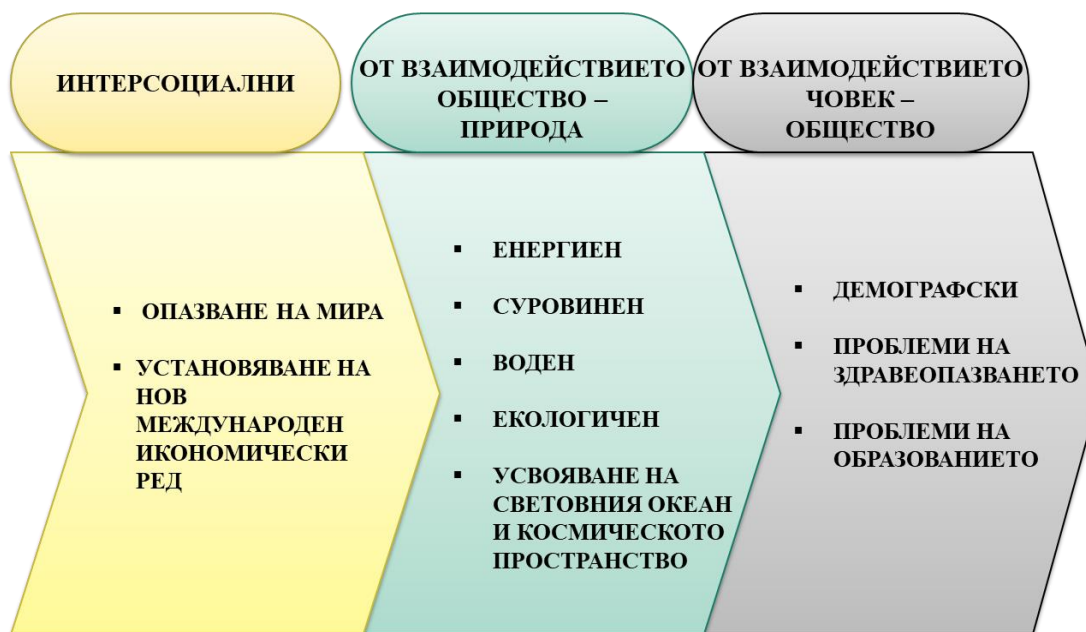
Фиг. 1 Съществени особености на глобалните проблеми (По Бучило, Чумаков, с. 409)

Глобалните проблеми са широкообхватни като включват природата и човешкото общество на Земята и непрекъснато създават опасности за тяхното развитие и съществуване. Преобладаваща част от тях, почти 3/4 от глобалните проблеми са свързани с човешките ресурси на планетата [9]. Макар и разнообразни по своя характер, глобалните проблеми притежават обща специфика, отделяща ги на фона на другите процеси и явления в световното развитие и се отличават с определени особености (Фиг. 1).

Като друга тяхна характерна черта може да се посочи териториално им измерение. Глобалните проблеми обхващат в географски аспект целия свят, но същевременно се проявяват и на регионално ниво, като в отделните страни съществуват техни локални проявления. Това доказва връзката между категориите: „общо“ (глобално) – „особено“ (регионално) – „единично“ (локално).

Съществува голямо разнообразие на гледни точки по отношение на класификацията на глобалните проблеми. Тяхното обединяване в групи по отношение на определени признаци спомага да се определят съществуващите връзки, да се уточнят приоритетите, да се установи степента на изостряне на обективно съществуващите глобални проблеми и да се ранжира последователността на действията за тяхното решаване.

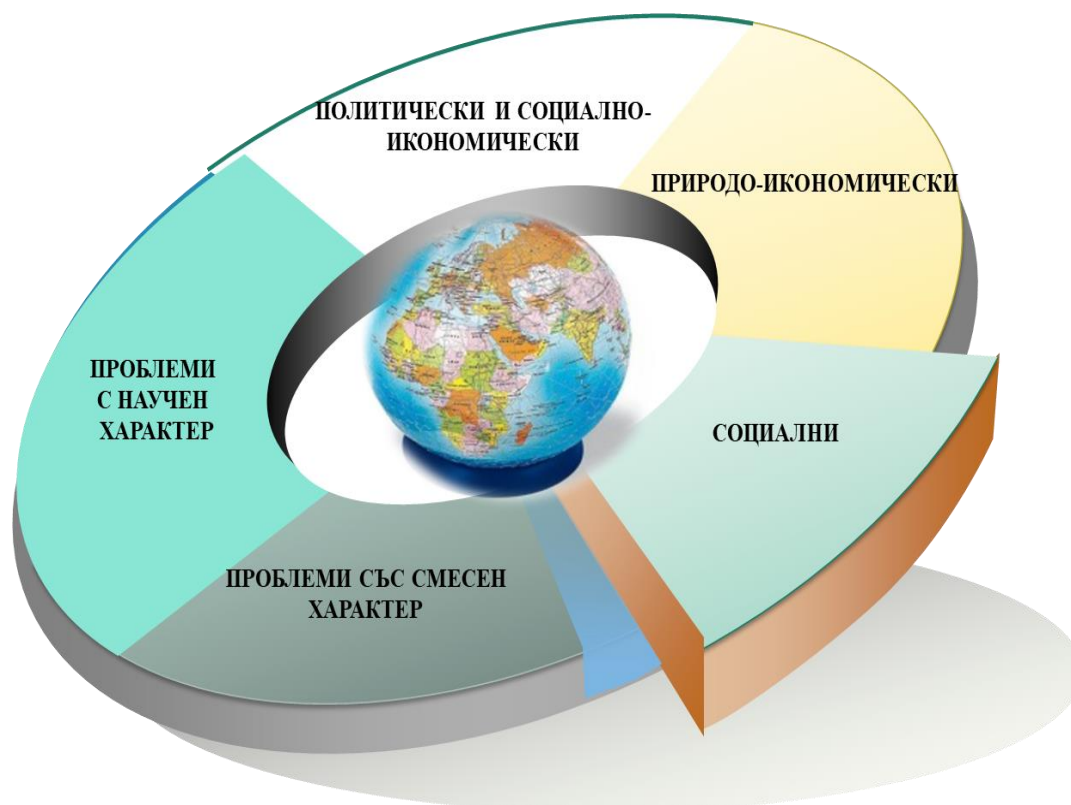
Широко признание е получила класификацията, според която глобалните проблеми се поделят на три групи в зависимост от тяхното острота, от съществуващите реални зависимости между тях и последователността на вземане на решения за преодоляването им [1, с. 411].

Фиг. 2 Класификация на глобалните проблеми (по Бучило, Чумаков, 2001)

В първата група към интерсоциалните глобални проблеми се включват тези, които се характеризират с най-голяма актуалност и произтичат от отношенията между отделните държави (Фиг. 2). Втората група обединява тези проблеми, които възникват в резултат от взаимодействието между обществото и природата. Третата група е съставена от проблемите, които касаят взаимодействието в системата „човек – общество“. В посочената класификация липсват някои глобални проблеми с политически характер като международната сигурност и тероризмът, които се проявяват в съвременния свят.

Според друга класификация на Лавров и Гладкий глобалните проблеми могат да се включат в пет групи (Фиг. 3).

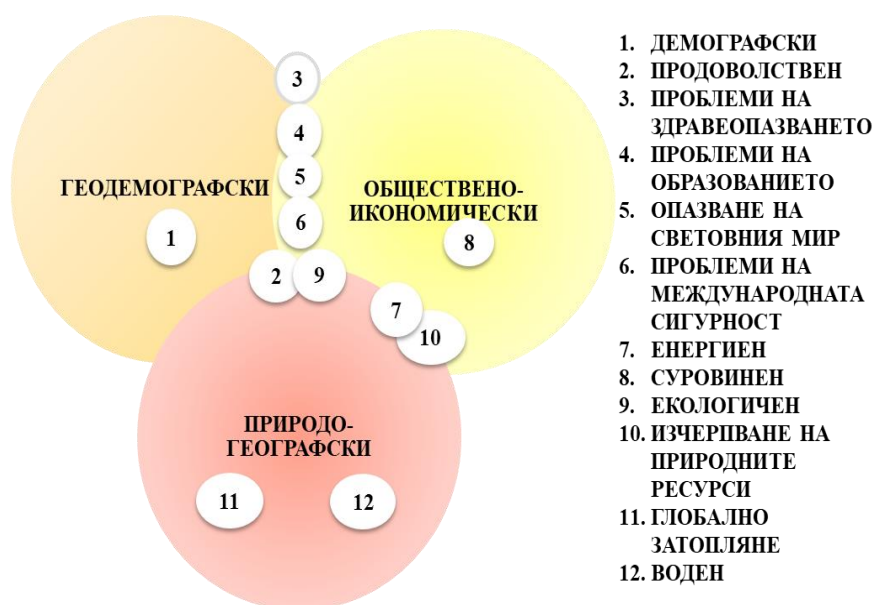
Фиг. 2 Класификация на глобалните проблеми (по Лавров, Гладкий, 1997)

В първата група се отнасят проблеми с политически и социално-икономически характер като: предотвратяване на ядрена война и опазване на мира на Земята, преодоляване изоставането на слаборазвитите държави, управляемост на световното съобщество и др. Втората група обединява природо-икономическите глобални проблеми – екологични, енергийни, продоволствени, суровинни и др. Групата на социалните глобални проблеми включва демографският проблем и проблеми свързани с международните отношения, криза на културата и нравствеността, дефицит на демокрация, урбанизация, опазване на здравето.

Специфичен характер имат проблемите в обособените групи на глобалните проблеми със смесен и с научен характер. Авторите уточняват, че нарушаването на проблемите със смесен характер нерядко води до гибел на хората и към тях се отнасят: регионалните конфликти, тероризмът и престъпността, технологичните аварии, стихийните бедствия и самоубийствата. За проблемите с научен характер е посочено, че тяхното нерешаване не създава непосредствена заплаха за бъдещето на човечеството. Като такива са представени – усвояването на Космоса, изследването на вътрешния строеж на Земята, дългосрочното прогнозиране на климата и др. [4].

За края на 90-те години на XX век тази класификация е била значима, но от позициите на времето част от посочените проблеми нямат толкова актуално звучене и глобален характер.

С оглед реализиране целта на изследването за изясняване същността на глобалните проблеми и тяхното значение за географското образование, е направен опит за създаване на класификация от географска гледна точка. Без да се претендира за изчерпателност, въз основа на тяхната актуалност и значение за общата концепция на географското образование, са формулирани дванадесет глобални проблема. Те са обединени в три големи групи въз основа на сферата на проявление и доказват триединството природа – човек – общество. Съответно групите са геодемографски, свързани с населението; обществено-икономически, свързани със стопанството и общественото развитие и природо-географски, произтичащи от компонентите на природната среда (Фиг. 3).

Фиг. 3 Класификация на глобалните проблеми за реализиране концепцията на географското образование

Въз основа на класификацията могат да се направят следните изводи:

- Глобалните проблеми увеличават своя брой и сфера на проявление.
- В контактните зони на взаимодействие възникват най-голям брой глобални проблеми.
- По-голяма част от глобалните проблеми имат комплексен характер, защото възникват под влияние на две (3, 4, 5, 6, 7, 10) или три основни групи (2,9).
- Поради комплексния си характер глобалните проблеми изискват система от широкообхватни мерки за тяхното решаване.

От посочените примери можем да обобщим, че отнасянето на един или друг проблем към дадена група има условен характер и зависи от критериите за подялба, степента на актуалност на отделите проблеми и регионалния поглед на авторите върху тях. Затова отделните класификации трябва да се разглеждат не като окончателен вариант за решаване на въпроса, а като възможен способ за реконструкция на сложната система, способстващ за по-добро разбиране на същността на взаимните връзки между глобалните проблеми.

Съществува тясна връзка между глобалните проблеми и *глобалното образование*. В съвременното общество, известно като „икономика на знанието“, където научното ноу-хау е най-скъпият продукт на световния пазар, той трябва да е насочен към глобалното образование [7].

В глобалното общество и икономика и при наднационалния характер на много от проблемите и решенията на младите хора са необходими знания, умения и компетентности, които да им позволят да общуват ефективно, да анализират глобалните процеси, да осмислят своята роля в глобален аспект, да могат да поемат инициативи и да вярват във възможността за промяна към един по-справедлив свят.

Във връзка с това глобалното образование се явява холистично образование което отваря очите и умовете на хората към реалностите на глобализирания свят и ги подбужда за постигането на свят с по-голяма справедливост и права на човека за всички [8].

Глобалното образование се разглежда като нагласа и отговор на увеличаващата се глобализация във всяка област на съвременния живот. Неговият обсег нараства постоянно през последните години защото дава по-широка перспектива на това, което традиционно се отнася към образованието и набляга на силната взаимна зависимост и връзки между икономическите, технологическите, социално-политическите, демографски и културни аспекти на общественения живот.

На микро, както и на макро равнище, глобалното образование обвързва дневния ред на различни области на образование: образование за развитие, образование за права на човека, образование за устойчиво развитие, образование за мир и предотвратяване на конфликти, интеркултурно образование, глобално измерение на образованието за гражданство и т.н.

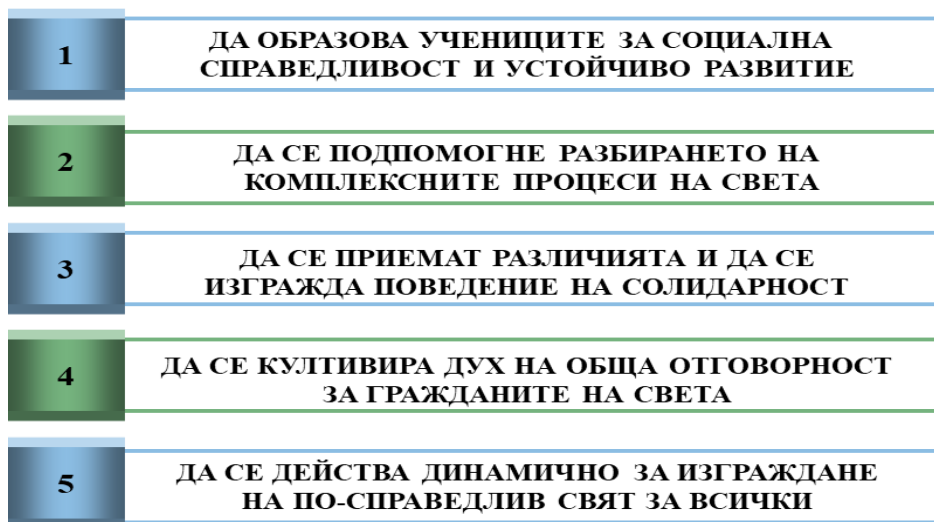
Глобалното образование обаче не анализира само глобалните проблеми и как да се намират решения за тях. То също така включва прогнозиране на общото бъдеще при по-добри условия за живот на всички, как да се свързват глобалната с локалната перспективи, и как да се направи тази визия реална и възможна.

Глобалното образование е съвременен подход, който цели да даде възможност на учащите се да разберат световните проблеми, но същевременно се явява процес на индивидуално и колективно израстване, който е тясно свързан със социалната практика.

Могат да се открият много допирни точки в сечението между *глобалното образование и географското образование*. Една от тях е свързана с териториалния обхват на засяганите проблеми.

Съдържанието в глобалното образование прехвърля мост между проблемите в микро-контекста и глобалните проблеми в макро-контекста и се движи от близката реалност (семейството, квартала, училището, града) към средната реалност (региона, държавата) и далечната реалност (глобалния свят) по подобие на териториалните измерения на географските процеси и явления от локално през регионално до глобално ниво. По този начин проследяването на глобалните проблеми на всички равнища се явява един от най-важните подходи за разбиране на глобалните теми на съвременността.

Глобалното образование си поставя много цели за решаване, но тези, които са пряко свързани с географското образование са представени на фиг. 4.

Фиг. 4 Цели на глобалното образование пряко кореспондиращи с целите на географското образование

Във фокуса на глобалното и географското образование попадат много общи съдържателни аспекти, свързани със социалната справедливост и устойчивото развитие, които следва да осигурят шанс за живот на всеки. Следователно, съдържателните области, откъдето глобалното и географско образование търсят своите акценти, включват ключови проблеми като: условията на живот на местно равнище и в другите части на света; мултикултурните общества в социален, политически, културен и икономически контекст на развитие; взаимозависимостите между страните, регионите и континентите; ограничените природни ресурси; информационното общество и медиите и др.

Идеите на глобалното образование намират реализация в *нормативната рамка* на българското образование. В Закона за предучилищното и училищно образование това се реализира по отношение на основните образователни цели. Най-тясно с идеите на глобалното образование кореспондират целите за:

- придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните общности;
- придобиване на компетентности за прилагане на принципите за устойчиво развитие;
- придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите на демокрацията и правовата държава, на човешките права и свободи, на активното и отговорното гражданско участие;
- формиране на толерантност и уважение към етническата, националната, културната, езиковата и религиозната идентичност на всеки гражданин;
- формиране на толерантност и уважение към правата на децата, учениците и хората с увреждания;
- придобиване на компетентности за разбиране на глобални процеси, тенденции и техните взаимовръзки;
- придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите, правилата, отговорностите и правата, които произтичат от членството в Европейския съюз [2].

От произтичащите от Закона за предучилищното и училищното образование наредби пряко отношение към глобалните проблеми има Наредба №13 за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, с която се определя държавният образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование [6]. Общи черти се установяват при определяне на тяхната същност и цели за формиране на интердисциплинарен комплекс в системата на предучилищното и училищното образование.

Пряко отношение към географското образование в средното училище имат Приложение № 1 и Приложение № 3, в които са посочените областите на компетентност и свързаните с тях знания, умения и отношения. Въз основа на географското учебно съдържание в процеса на

обучение по учебния предмет география и икономика в първи гимназиален етап може да се работи за реализиране на част от рамковите изисквания за резултатите от обучението по гражданско образование (Табл. 1).

Таблица 1.

Рамкови изисквания за резултатите от обучението по гражданско образование, които имат съдържателно основа за реализиране в обучението по география и икономика в първи гимназиален етап

Област на компетентност	Знания, умения и отношения
Глобализация, плурализъм и толерантност	<ul style="list-style-type: none"> - осъзнава необходимостта от предефиниране на ключови понятия, като мир, война, справедливост, власт, толерантност, развитие пред лицето на съвременни глобални проблеми, като тероризма, бежанските кризи, екологичните проблеми и климатичните промени; - анализира явления от обществения живот в страната, Европа и света от гледна точка на понятията за плурализъм и толерантност

Много по-широка е съдържателната рамка за търсене на допирни точки с екологичното образование поради наличието на комплексни курсове по социално-икономическа география на света с елементи на природоползване в девети клас и на комплексен курс по география на България в 10 клас, който включва изучаването на природна география на България (Табл. 2).

Таблица 2.

Рамкови изисквания за резултатите от обучението по екологично образование, които имат съдържателно основа за реализиране в обучението по география и икономика в първи гимназиален етап

Област на компетентност	Знания, умения и отношения
Вода, почва, въздух	<ul style="list-style-type: none"> - интерпретира информация за замърсяването на въздуха в големи градове и населени места; - коментира замърсяването на въздуха от транспорта, индустрията и бита; - определя понятието „Горещи точки на замърсяване“; - познава основните замърсители на въздуха – фини прахови частици, серни и азотни оксиди, тропосферен озон и др., както и специфични замърсители – сероводород, амоняк, летливи органични съединения, фреони и др.; - описва и класифицира видове замърсяване на почвите и оценява влиянието му върху околната среда и човешкото здраве; - разработва идеи и проекти за опазване на чистотата на водите и водните басейни; - използва методи да пести водата в дома си и да опазва нейната чистота; - анализира настъпилите промени в населеното място, в което живее, и дава оценка на положителните и отрицателните им страни
Енергия и климат	<ul style="list-style-type: none"> - използва източници на общественодостъпна информация за възможните въздействия върху атмосферата и околната среда от производството на енергия от различни източници при работа по различни проекти; - проверява хипотези и аргументира възможни решения и обосноваване на позиции за балансирано и щадящо природата потребление на енергийни ресурси; - работи в екип за обсъждане на идеи и участва в дейности, свързани с промяна в потребителското поведение, с цел намаляване на емисиите на парникови газове в атмосферата; - описва механизми за намаляване на емисиите на парникови газове; - анализира последствията от климатичните промени върху екосистемите и техния капацитет да осигуряват устойчив приток на храна, енергия и вода; - интерпретира необходимостта от адаптиране към изменението на климата и смекчаване на последиците от климатичните промени; - разработва идеи и проекти за адаптация към изменението на климата
Биологично разнообразие	- разграничава различни устойчиви практики за възобновяване на

	<p>природните ресурси и формулира ползите за обществото, в това число финансови и социални;</p> <p>- сравнява биологичното разнообразие в естествена екосистема и агро-екосистема; посочва основните заплахы при превръщането на определени територии в агро-екосистеми;</p> <p>- познава термина монокултура;</p> <p>- разграничава понятията трансгранична защитена територия, Национална екологична мрежа Натура 2000, Европейска мрежа Натура 2000, Парк на мира;</p> <p>- коментира ролята на националните и наднационалните защитени територии за опазване на биологичното разнообразие; систематизира и проверява причините и заплахите, водещи до намаляване на биологичното разнообразие и изчезване на определени видове;</p> <p>- прилага практически методи за оценка на състоянието на биологичното разнообразие</p>
--	---

За да се получи пълна картина за връзката глобални проблеми – учебно съдържание по география и икономика в първи гимназиален етап ще посочим пример от обучението в задължителна и профилирана подготовка в профилирана природоматематическа гимназия „Нанчо Попович“ Шумен в профил „Икономическо развитие“ (Табл. 3).

Таблица 3.

Теми и очаквани резултати на ниво учебна програма в задължителна и профилирана подготовка IX клас свързани с глобалните проблеми

Теми	Очаквани резултати на ниво учебна програма	Вид подготовка
Природни рискове	1. Познава тектонските процеси и рисковете, свързани с тях; 2. Обяснява причините за природните рискове;	ЗП
Суровинно-енергиен и екологичен проблем	1. Дефинира суровинно-енергийния и екологичния проблем. 2. Обяснява причините за възникване и последиците от суровинно-енергийния и екологичния проблем. 3. Посочва начини за преодоляване на суровинно-енергийния и екологичния проблем. 4. Знае същността на идеята за устойчиво развитие. 5. Анализира различни източници на информация по глобални проблеми;	ЗП
Проблемът за глобалните климатични промени	1. Разбира процесите на глобалното затопляне на климата; 2. Характеризира факторите за затопляне на климата и изтъняване на озоновия слой; 3. Оценява ролята на човека за глобалните промени в атмосферата.	ПП
Намаляване на озона в стратосферата		ПП
Последици от затоплянето на климата		ПП
Екологични катастрофи	1. Проследява териториалното проявление на стихийните природни явления; 2. Осъзнава необходимостта от борба със стихийните и природни явления; 3. Изготвя картосхема на земетръсни огнища в отделни региони.	ПП
Земетресения и вулкани		ПП
Големите катастрофални наводнения в историята на човечеството		ПП
Други природни бедствия		ПП
Глобални и регионални проблеми на движение към устойчиво развитие	1. Излага знания за социално-икономическите показатели; 2. Представя в табличен и графичен вид страните в света по икономически показатели; 3. Коментира основните тенденции в стопанското развитие на географските региони и страни.	ПП
Регионални конфликти	1. Излага знания за регионалните конфликти; 2. Обяснява географските аспекти на регионалните конфликти; 3. Дискутира икономическите аспекти на регионалните конфликти	ПП

Въз основа на изложението можем да формулираме следните *изводи*:

- Процесите в глобализацията се свят пораждат глобалните проблеми на съвременността. Те изпълняват ролята на движещи сили в развитието на световната система.

- Въз основа на тяхната актуалност и значение за общата концепция на географското образование, са формулирани дванадесет глобални проблема, които са обединени в три големи

групи въз основа на сферата на проявление за доказване на триединството природа – човек – общество.

- Глобалното образование се разглежда като нагласа и отговор на увеличаващата се глобализация във всяка област на съвременния живот. То е съвременен подход, който цели да даде възможност на учащите се да разберат световните проблеми, но същевременно се явява процес на индивидуално и колективно израстване, който е тясно свързан със социалната практика.

- Идеите на глобалното образование намират реализация в нормативната рамка на българското образование по отношение на образователните цели и държавния образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование.

- Съществуват много допирни точки в сечението между глобалното образование и географското образование. Те са свързани с техните цели, общите съдържателни аспекти и териториалният обхват на засяганите проблеми.

- Глобалните проблеми са важен акцент в учебното съдържание по география и икономика, както в целия курс на обучение, така и в първи гимназиален етап в задължителна и профилирана подготовка.

References:

1. Buchilo, N., A. Chumakov, *Filosofiya*, M., 2001.
2. *Zakon za preduchilishtnoto I uchilishtnoto obrazovanie//DV*, br. 79/ 13.10.2015.
4. Kazakov, A., *Choveshkiyat capital v usloviyata na globalizatsiya//Sp. Ikonomicheski alternativi*, 2009, №4, s. 53-65.
5. Lavrov, S., Yu. Gladkiy, *Globalynaya geografiya//Geografiya v shkole*, 1997, №4.
6. Levitt, T. *The Globalization of Markets*, Harvard Business Review, May 1983, <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets>
7. *Naredba №13 ot 21.09.2016 g. Za grazhdanskoto, zdravnoto, ekologichnoto I interkulturnoto obrazovanie//DV*, br. 80/11.10.2016
8. Nguyen P. H. *Sustainable Education Development under Globalization, and the Reforms of Teaching and Learning Methods in Teacher Training.//Social Issues under Economic Transformation and Integration in Vietnam*, 2007.
9. *Osnovni nasoki za globalno obrazovanie*, Tsentar „Sever Yug“ na Saveta na Evropa –Lisabon 2012, http://devedu.eu/wp-content/uploads/GE_Guidelines_Bulgarian_2011.pdf
10. Pipev, I., *Globalizatsiyata: Sashtnost. Problemi. Posleditsi*, S., 2001.